

ANKARA'DAKİ "KENTSEL DÖNÜŞÜM"ÜN "İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ" İLE NE İLGİSİ VAR?

Yazı

İbrahim BERKSOY (ME'91)

Akıp geçen zaman içinde yüz yüze kaldığımız, gündelik hayatımızda etkisini hissettiğimiz sorunları ötelemek, etkisini azaltmak, dahası, "mistik" bir havaya büründürerek "anonimleştirmek", sorumlularını gizlemek için harcadığımız çabayı yaşadığımız sorunların üzerine gitmeye, bu yakıcı sorunlara yol açan etmenleri geçerli ve bilimsel yöntemlerle belirleyip olabildiğince gidermeye harcasaydık her şey şimdikinden daha güzel olabilirdi. Örneğin; halk arasında "pahalılık" olarak adlandırılan, özünde, bir cebimize konulanın öteki cebimizden alınması anlamına gelen "enflasyon"un nedenlerini ortaya koymak, alınması gereken önlemleri belirleyerek gündelik hayatımızı ve geleceğimizi kolaylaştırmak yönünde kafa yormak varken hiç yok yere kolay yoldan bir "enflasyon canavarı" icat ettik. El birliğiyle sorunu mistik bir havaya büründürme becerisi gösterdik. Emeğimizi, alın terimizi, birikimimizi, el birliğiyle yarattığımız "enflasyon canavarı"na "kurban" verip onca yoksulluğumuzla, yoksunluğumuzla, çaresizliğimizle bu canavarla birlikte yaşamının nafile yollarını aramaya koyulduk. Gittikçe yoksullaşmamızın nedenlerini yaşadığımız kentte, çalıştığımız işyerinde, eşitsizlik ve adaletsizlik üreten üretim-paylaşım ilişkilerinde aramak yerine kendi yarattığımız canavarın midesinde aramak kolaylığı, daha doğrusu çaresizliği, "işe yarayınca", benzer şekilde, her yakıcı sorun için bir canavar yaratma sevdasına kapıldık. Plansız, programsız, altyapısız karayolu politikası hepimizin canını yarmaya başladığında bu kez de "trafik canavarı" icat ettik. Van kedisi, adını aldığı Van şehrinden daha meşhurken biz durduk yere bir "Van gölü canavarı" icat ettik. Bir de "facia"ımız, "felaket"imiz var. Bir olaya "facia", "felaket" dediğiniz anda fail/özne bir anda buharlaşıyor. Örneğin bir grizu patlamasına "grizu faciası" dediğiniz anda ölen öldüğüyle kalıyor. Üstüne üstlük bu bakış açısıyla yeni grizu patlamalarına da davetiye çıkarılmış oluyor. "Sel felaketi" de öyle. Turistik dere islahları ile "sel felaketi"nin önüne geçilemeyeceğini aslında herkes biliyor. Suya akacak yatak bırakmadığınızda su kendi yolunu buluyor ama olan dere yatağına yurt yuva kuran "rant mağdurları"na oluyor. Örnekler çoğaltılabilir...

Kimi zaman adına "iklim değişikliği", kimi zaman da "küresel ısınma" dediğimiz olgu gündelik hayatımızı etkilemeye başlayınca, yüzleşmek zorunda kaldığımız

tüm olumsuzluklardan iklim değişikliğini, küresel ısınmayı sorumlu tutar olduk. Hazır, bir "sorumlu" bulmuşken, ilgili ilgisiz, başımızı ağrıtan her şeyi "iklim değişikliği" torbasına doldurduk. Gündelik hayatımıza giren her yeni terimi yozlaştırdığımız gibi "iklim değişikliği" terimini de bağlamından koparıp tam anlamıyla yozlaştırdık, çıkırından çıkardık.

"İklim değişikliği"ni yerli yerine oturtmak için öyle uzaklara gitmeye gerek yok; iklim değişikliğinin etkilerini gözlemlemeye içinde yaşadığımız şehirden, Ankara'dan başlayabiliriz. Havanın, suyun, toprağın bozulmaya başladığı yerde giderek her şey bozulmaya başlar. Bu bozulmanın, çürümenin, başkalaşmanın ilk farkına varanlar, işaret fişeğini ilk çakanlar şairler, yazarlar, edebiyatçılar olmuştur hep. Değerli öykücümüz Oktay Akbal'ın, 23 yaşındayken, annesinin sattığı evin parasıyla kendi bastırıp Babiali yokuşunda kendi dağıttığı ilk öykü kitabındaki "Önce Ekmekler Bozuldu" (1946) adlı öyküsü şöyle başlar: "Önce ekmekler bozuldu, sonra her şey... Çünkü yeryüzünde savaş vardı. İnsanlar sebebini bilmeden, düşünmeden ölüyor, öldürüyorlardı. Savaş kelimesi dünyanın her yerinde en çok kullanılan söz olmuştu. Radyolarda marşlar, nutuklar şaşkın insan sürülerinin üzerine savruluyor, gazeteler korkuyla okunuyordu..." İlk gençlik yıllarında "acılı kuşak"ın yaşadığı 40'lı yılların içine düşmüş, "savaş yılları"nın yokluk ve yoksulluğuna tanık olmuş bir büyük yazar yıllar sonra geriye dönüp şöyle bir geçmişe baktığında yine de iyimserdir; umudu bir an için olsun elden bırakmaz: "...Bizler, yarı barış, yarı savaş insanları umutlarımızı kaybetmedik. Dünyanın iyi bir dünya olabileceğine, insanın mavi gökyüzünü, denizi, ağaçları seyretmekle mutluluğu yaşadığı anlara kavuşacağına inanıyoruz..."

Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarıyla başlayan "nükleer çılgınlık" çağı tam bir çılgınlık çağıydı. O çılgınlık hâlâ sürüyor... Nâzım'ın "Stronsium 90" şiiri işte bu çılgınlığa işaret eden, çağını aşan bir duyarlılığın ürünüdür:

Havanın, suyun, toprağın bozulmaya başladığı yerde giderek her şey bozulmaya başlar... Eskiden, şimdi imrenerek gezdiğimiz pek çok şehir gibi Ankara'nın da içinden çaylar, nehirler geçirdi. Kavaklıdere, İmrahor

deresi, Dikmen deresi, Cevizlidere, Kirazlıdere, İncesu, Çubuk çayı, Hatip çayı, Ankara çayı...

Ankara'nın üç büyük akarsuyu; Hatip çayı, İncesu deresi, Çubuk çayı Akköprü'de buluşup Ankara çayı olurdu.

STRONSIUM 90

*Acayıpleşti havalar,
bir güneş, bir yağmur, bir kar.
Atom bombası denemelerinden diyorlar.*

*Stronsium 90 yağıyormuş
ota, süte, ete,
umuda, hürriyete,
kapsını çaldığımız büyük hasrete.*

*Kendi kendimizle yarışmadayız, gülüm.
Ya ölü yıldızlara hayatı götüreceğiz,
ya dünyamıza incek ölüm.
(16 Mart 1958,
Varşova - Şvıder)*

Hatip çayı Mamak'ın neşesiydi, sevinciydi, serinliydi, beti-bereketiydi... Kalecik'teki İdris Dağı'ndan doğardı. Kayaş'ı, Mamak'ı, Altındağ'ı Bent Deresi olarak bildiğimiz Ankara Kalesi ile Hıdırlık tepesi arasını dolaştıktan sonra İncesu deresini de yanına katıp Çubuk çayına akardı.

Hatip çayının öyküsü tâ Elmadağı'dan başladı. Elmadağı'nın yüksekinden Hatip çayına irili ufaklı yüzlerce dere akar; aktığı yerleri yeşillendirir, şenlendirirdi. Şimdi ara ki bulabilesin o bereketli dereleri; şimdi ara ki bulabilesin Mamak'a hayat veren Hatip çayını. Elmadağı'nın yüksekinden kopup gelen derelerini, çaylarını, su kaynaklarını yitirince Mamak, yeşillikler içindeki vadilerini, bağlarını, bahçelerini, baldan tatlı meyvelerini, sebzelerini, bitki örtüsünü, börtü-böceğini de yitirdi. Kim bilir kaç kuşaktır Mamak'ı yurt edinmiş, orada gözünü açmış, orada ev-bark sahibi olmuş insanlar, 80'li yıllarda başlayan bir vandallıkla, hoyratlıkla, kural tanımazlıkla, saldırganlıkla, kentsel dönüşüm çılgınlığıyla evlerinden-barklarından, köylerinden, serinlikler içindeki yaylalarından edildi. Şimdi o içinden Hatip çayı geçen Mamak'ı ara ki bulabilesin. Yerinde yeller bile esmiyor artık. Çünkü Mamak'ın yamaçlarına beton bloklardan uzun uzadıya ucube setler çekilmiş. Ankara'yı serinleten yellere kentsel dönüşüm adı altında beton setler çekilmiş. Yazları Ankara'da rüzgâr serinliğinden yoksun olmamızın, âniden bastıran yağmurun sele dönüşmesi sonucu canımızdan, malımızdan olmamızın nedeni iklim değişikliği değil Mamak'a hayat veren Hatip

çayını ve onu besleyen yüzlerce dereyi kurutup, kentsel dönüşüm adı altında kenti rant ve yağmaya açmamızdır. Elmadağı'ndan Ankara'ya gelirken mutlaka görmüşsünüzdür: Elmadağı yamaçları taş ocaklarının istilasına uğramış. Dinamitlerin patlatıldığı ocaklardan nakliye kamyonları vızır vızır kum, çakıl, toz taşıyor. Bitişğinde, güzergâhta köyler var, yerleşim yerleri var, insanlar var... Bu insanlar nasıl soluk alıp verecek, hangi maskeyi yüzlerine takacak? Hangi göğüs hastalıkları hastanesine gidecek? Suyun olmadığı yere bet-bereket taş ocaklarıyla mı, beton bloklarla mı gelecek? İnsanlar, efil efil esen yeller, serin sular yerine yapay göllerle mi, anlamsız fiskiyelerle, yapay şelalelerle mi serinleyecek?

Ahmet Arif'in "Merhaba" adlı şiirinde;

*"Gün açar,
Karın verir yağmurlu toprak.
İncesu Deresi, merhaba.
Saçakta serçeler daha çılgındır,
Bulutlarda kartal,
Daha çalımlı.
Koparır göğsünden bir düğme daha,
Tezkere bekleyen biri.
İncesu Deresi, merhaba."*

dizeleriyle selamladığı İncesu deresi, Gölbaşı'nda, Mogan ve Eymir'den doğar. İmrakor Vadisi'ni geçtikten sonra Kolej-Abdi İpekçi Parkı-Atatürk Bulvarı-Ulus güzergâhını izleyerek Hipodrom yakınlarında Hatip çayına katılırdı. Şimdi bu güzergâhtan İncesu deresi yeniden geçse... Ahmet Arif gibi biz Ankaralılar da her gün onu selamlasak...

Çubuk çayı, Çubuk'ta Aydos dağından doğar; Solfasol-Keçiören-Etlik güzergâhı boyunca bağları, bahçeleri, ovaları, tarlaları şenlendirip bereketlendirdikten sonra Akköprü'de birlikte akan Hatip çayı ve İncesu deresiyle birleşirdi. Akköprü'de birleşen bu üç akarsu sonunda Ankara çayı olup Sakarya ırmağına doğru akardı. Selçuklu eseri tarihi Akköprü (1222) bir zamanlar uğurlama ve karşılama yeri idi. Yedi kemerli bu tarihi köprü altından suların akmadığı bir yaya geçididir artık. Ankara çayı, şimdilerde yerinde yeller esen Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) ve Etimesgut'tan geçerek Sincan'daki Ova çayı ile birleşip Sakarya ırmağına akardı. Sakarya ırmağındaki kirlilik ve bir zamanlar uğruna bağımsızlık savaşı verdiğimiz bereketli havzanın içler acısı durumu ortadadır. İçinden nehir geçen şehirlerde suyun duru bir su gibi yatağında akıp geçtiği nehirler neden kokar? Ya da neden kimi nehirler kokar da kimileri kokmaz? Neden o nehirler üzerine kurulmuş o güzelim taş köprüler zamanla kendi haline bırakılır, değersizleştirilir, işlevsizleştirilir ve sonuçta yıkılır gider.

Taş köprülerin altından akan suların çekilip gitmesi damarlarımızdaki kanın çekilmesi gibidir. Yüzlerce, binlerce hayat damarımızı kendi ellerimizle her gün yeniden hoyratça kesmekteyiz ne yazık ki!

Çubuk çayı deyince içinden geçtiği Keçiören'deki ve Etlik'teki bağları anmadan geçmek olmaz. Cumhuriyetin ilk yıllarında Etlik, Ankara'nın Keçiören ilçesine bağlı bir mahalleydi. O dönemde Etlik Mahallesi, doğal güzellikleriyle, meyve ve sebzeleriyle, bağ evleriyle meşhurdu. Diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Ankara'da yazları bağ evlerine göçülür, güzün bağ bozumu sonrasında şehre dönülürdü. Böylelikle şehrin kalabalığından ve yaz sıcağından uzakta serin bağ evlerinde güzün gelmesi beklenirdi. Bir zamanlar Ankara'nın dört bir yanında içinde çok sayıda bağ ve bağ evlerinin bulunduğu 30 kadar bağ ve bahçe semti vardı. Bunların çoğu bugün artık çok nüfuslu semtlere, mahallelere dönüşmüş durumda. Kavaklıdere Bağları, Çankaya Bağları, Küçük Esat Bağları, Çin Çin Bağları, Seyran Bağları, Dikmen Bağları, Söğütözü, Etlik Bağları, İğdelidere Bağları, Ayvalı Bağları...

Bugün Ankara'da 30 kadar bağ ve bahçe semtini ara ki bulabilesin! O günlerin bağ yaşantısını, bağ kültürünü, bağ komşuluğunu ara ki bulabilesin! Artık o bağların, bahçelerin yerinde yeller esiyor. Birkaç bağ evini restore etmiş olmak yitirdiklerimizin yanında bir "teselli" kaynağı olabilir mi; bilemiyorum...

Bugün artık geçmişte kalmış bir dönemin Ankara'sından söz açmanın "iklim değişikliği" ile ne ilgisi var diye sorulabilir. Oysa her şeyin her şeyle bir biçimde ilgisi, ilişkisi var. Örneğin, bugün Ankara'nın geçmişteki berrak su kaynaklarından söz etme gereği duyuyorsam, Ankara'nın bağlarını, bahçelerini, vadilerini, endemik bitkilerini, dillere destan çiğdemini dile getiriyorsam, kısacası bir insan ömrüne sığacak kadar hızlı, baş döndürücü, bir o kadar da hoyrat, acımasız, doğal hayata karşıt bozulmayı geçmişte anımsayarak/ anımsatarak anlatma gereği duyuyorsam bunun nedenlerinden birisi, belki de birincisi "iklim değişikliği" dedikleri olgudan etkileniyor olmamdır.

Diğer doğal kaynaklar gibi su da yeryüzünde eşitsiz dağılmıştır. Sermaye, petrol, nüfus, hastalık, mutluluk, iyilik, kötülük vb. nasıl yeryüzünde eşitsiz dağılmışsa öyle. Herhangi bir dünya fiziki haritasını açıp bakarsanız okyanusların kara parçalarını çepeçevre sardığını; nehirlerin çoğu zaman ülke sınırı tanımaksızın kara parçaları arasından salına salına denizlere, denizlerin de okyanuslara aktığını görürsünüz.

Bir dönem "hava bedava, su bedava" denilirdi;

"havadan sudan konuşmak" deyimini yaygındı... Şimdi öyle mi: Hava da su da pahalı; havadan sudan konuşmak artık önemli. Suyun önemi hiç kuşkusuz "ikame edilemezliğinden", yerine başka bir "şey" in konulamazlığından kaynaklanmakta. Alınıp satılır bir meta kapsamında "su ekonomisi" ile ilgili tartışmaları şimdilik bir kenara bırakıp, suyun yaşam için, tüm canlılar için doğal bir kaynak olduğunu vurgulamak sanırım en iyisi.

Her şeyi yerinden yurdundan ettiğimiz gibi nehir havzalarındaki suyu da yerinden yurdundan ediyoruz. Yolundan saptırıp boruların içine hapsediyoruz. Birleşmiş Milletler, güvenli içme suyuna erişimi "kullanıcının evine en fazla 1 kilometre mesafedeki bir kaynaktan kişi başına günde en az 20 litre suya erişim" olarak tanımlamakta. Bugün gelişmekte olan ülkelerde 1 milyardan fazla kişi güvenli içme suyuna erişimden yoksundur. Bu yüzden de salgın hastalık ve ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır! Etkili önlemlerin alınmaması durumunda, dünyanın çeşitli yerlerinde kitlesel ve trajik "insanlık durumlarıyla" yüz yüze kalabileceğimizi öngörmek kâhinlik olmasa gerek! Bugün dünyada 2,5 milyara yakın insan temel sağlık hizmetlerinden yoksundur! Ayrıca, "su zengini" ve "su yoksulu" olarak "sınıflandırılan" ülkeler arasında bir gerçeklik olarak var olan su kullanım oranlarındaki büyük "eşitsizlik", "ne yapalım su kıt, herkese yetmiyor işte!" denilerek, "su kıtlığı" söylemleriyle asla perdelenmemelidir.

Dünya çapında çeşitli yöntemlerle su kaynaklarının özelleştirilmesi yoksulların sağlıklı, güvenli suya erişimini her geçen gün daha fazla sınırlamaktadır. Yoksullar gelirlerinin yaklaşık yüzde 5-10'unu suya ödemektedir. En güvenilir olması gereken su şebekelerine olan güven azalmakta, damacana ve pet şişelerde sunulan ambalajlı içme suyu tüketimi artmakta, daha doğrusu insanlar ambalajlı su tüketimine adeta mecbur bırakılmaktadır.

Su hiç kuşkusuz yaşamsal bir değerdir. Yalnızca insanlar için değil, tüm canlılar ve ekosistemler için yaşamsaldır. Bu yaşamsal değeri, "su ekonomisi"nin basit bir "girdi" sine indirgemek, kısa vadede "yatırımcısına" bir "getiri" sağlayabilir belki ama uzun vadede tüm insanlığa bedel ödetir! Benzer yaklaşımlar geçen yüzyılda "petrol savaşları"na yol açmıştı, umarım bu yüzyılda insanlık bölgesel ya da küresel "su savaşları"yla yüz yüze kalmaz.

Yaşamın kaynağı olan su ile barışsak; bu eşsiz, ikame edilemez değeri, "ihtiyaç"la sınırlı iktisadın dilinden kurtarıp, ait olduğu alana, doğal hayata iade edebilmek ne güzel olur!